

Tõrma – üks vanim ja rikkaim küla Põhja-Eestis

Tõrma küla territooriumile jäävad kaks tarandkalmet (Tõrma kivikalme), mis on dateeritud 2.–6. sajandisse, ning oletatakse ka kolmanda kivikalme olemasolu. Lisaks pärineb Tõrmast kolm aardeleidu (avastatud aastatel 1912, 1926 ja 1998), kõik leidudes esinevad hõbeehted on 12. ja 13. sajandist. On esinenud ka juhuleide: kivikirves, viljahõrumiskive, šlakki, valuvorm jne. Tänu muistse leiumaterjali rohkusele võeti Tõrma küla asulakohana 1996. aastal muinsuskaitse alla.

Tõrma küla esmamainimine pärineb arvatavasti Novgorodi leetopissist, mille kohaselt tegi Novgorodi vürst Mstislav Mstislavitš 1211. aastal sõjakäigu Tõrma-nimelisse kohta, kust saadi saagiks palju vange ja kariloomi. Kuigi sel ajal oli arvatavasti juba olemas ka praegune Tõrma küla, on loogilisemaks peetud, et leetopissis mõeldakse tol ajal märksa suuremaks keskuseks olnud Tõrmat. Kuna leetopissi teatel tegi Mstislav järgmisel aastal sõjaretke Otepääle, mille usaldusväärsemaks peetava kronoloogiaga Henriku Liivimaa kroonika dateerib 1210. aastasse, on tõenäoline, et vürsti sõjakäik Tõrmasse toimus 1209. aastal.

Järgmine Tõrmaga seotud sündmuse mainimine pärineb Henriku Liivimaa kroonikast, kus kirjeldatakse mõõgavendade, piiskopimeeste, ristsõdijate, liivlaste, latgalite, sakalaste, ugalaste ja järvalaste ühist rüüsteretke Virumaale 1219. aastal. Maakonna osad jaotati rüüstamiseks eri väeosade vahel, Tõrmast (Turme), mida kroonik nimetab "suureks külaks", sai sakslaste kogunemiskoht.

Tõrmat nimetatakse ka Taani hindamisraamatus, mille kohaselt oli tegemist 70 adramaa suuruse külaga – teadaolevalt Eesti ala suurima asulaga. Kuigi tavaliselt peetakse adramaade arvu vastavaks majapidamiste arvule, on Tõrma puhul arvatud, et talusid oli seal siiski 35. Harri Moora on paigutanud Tõrma Tartu, Otepää ja Viljandi kõrval 13. sajandi Mandri-Eesti tähtsaimaks kaubanduskeskuseks. Küla suuruse kinnituseks on ka arheoloogiline materjal.

19. sajandi teisel poolel, kui toimus talude päriseksostmine, jagunes Tõrma kolmeks: Tõrma-Väljataguse, Tõrma-Metsküla ja Tõrma-Vanaküla.

Juba 18. sajandil oli Tõrmas märgata tööstuse mitmekülgust. Vilja jahvatamiseks rajati tuulikud, kokku on neid olnud kolm. Viimane neist hävis 1980. aasta kulupõlengu tagajärjel. 19. sajandil oli küla ojal kaks vesiveskit kuni ajani, mil kaevati uus säng allikale ning vesi juhiti vesirehele. Kahes talus tegutsesid kohvivabrikud ja külas oli ka tärklisevabrik.

Kultuuri- ja majanduselu elavnemine 19. sajandil on jättnud jälje ka Tõrma külla. 19. sajandi keskpaiku (arvatavasti 1838. aastal) rajati Tõrmasse kool. Esialgu tegutses kool endise Lepna-Eesküla territooriumil, kuid juba 1869. aastal kolis koolimaja Tõrma külla. Kõige pikema staažiga õpetaja ja kohaliku kultuurielu eestvedaja oli Moorits Keskküla, kes oli Tõrma kooli õpetaja aastatel 1899–1921.

1921. aastal ühines Tõrma kool Järni ja Karitsa kooliga ning kool koliti Karitsa mõisahoonesse. Kooliõpetaja Lorenzoni eestvedamisel (õpetaja aastatel 1863–1886) loodi Tõrma laulukoor, mille reper tuaar oli algselt vaimulik. Moorits Keskküla kooliõpetajaks saamisel pandi 1899. aastal uuesti koos käima Tõrmas vahepeal paariks aastaks soiku jäänud segakoor, mis tegutses 1940. aastani. Koor osales sel ajavahemikul kõikidel üldlaulupidudel. Alates 1930/1931. aastast kuni 1940. aastani tegutses Tõrmas perenaisteselts Virve, kes seltskondliku tegevuse kõrval pidas suvekuudel ka lasteaeda.

Eesti vabariigi ajal tegutses Tõrmas ka tuletõrjeselts Valve. Lisaks olid Tõrmas veel näitering, aianduselts ja piimaühing. 1929. aastal avati Tõrmas Eesti esimene suusahüppetrampiin.

1940. aasta sündmused halvasid kogu senise külaelu. Kõik organisatsioonid lõpetasid tegevuse. Nõukogude võimu ajal oli küla ainsaks ettevõtteks Tõrma karusloomakasvatus. Pärast Eesti taasiseisvumist on ettevõtlus uuesti hoogu kogunud. (VT)